

POPULIZMUS ÉS ISZLÁMELLENESSÉG

A muszlimellenes populista pártok és mozgalmak Európában

PAÁR ÁDÁM*

(Kivonat)

Az ENSZ adatai szerint a migránsok száma 2010-ben elérte a 214 millió főt. A migráció elsődleges céliránya a fejlett országok csoportja, ezen belül Nyugat- és Észak-Európa. Míg Európa a történelme nagyobb részében népesség-kibocsátó kontinens volt, addig 1945 után – a jóléti állam munkaerő-igényének köszönhetően – célkontinenssé vált a harmadik világból érkezők számára. Az 1970-es években, a jóléti állam válságtüneteire válaszul, megerősödött a szélsőjobboldal, amelyik új ellenségképet talált a sokszor integrációs problémákkal küzdő migránsokban. Ma egy új típusú, hol szélsőjobboldalinak, hol populistának nevezett, valójában azonban sokszor liberális, sőt libertariánus értékrendet valló pártcsalád (pl. Holland Szabadságpárt, Dán Néppárt, Norvég Haladó Párt) lovagolja meg az iszlám európai/nyugati jelenlététől való félelmet.

A tanulmányban arra keresem a választ, hogyan és miért vált/válhatott a muszlimellenesség – Étienne Dinet orientalista, festő és Sliman ben Ibrahim kifejezésében az iszlamofóbia – hálás témává és nemzeti meg nemzetek feletti, összeurópai közösségi összetartó erővé az európai populista mozgalmak számára. Bemutatom a populizmus fogalmi keretét. Ezt követően megvizsgálom, a populizmus fogalma miért kapcsolódik sokszor a bevándorlás-ellenességhez, gyakorlatilag első szervezeti szintű megjelenési formájától, az amerikai Néppárttól (más néven a Populista Párttól) kezdve. A válaszhoz kulcsként a populizmus modern elméleteit és a 2000-ben elhunyt magyar eszmetörténész, Szabó Miklós „világ mint összeesküvés” teóriáját használom. Végül ismertetem a muszlimellenes populizmus okait, és részletesen is elemzem a Holland Szabadságpárt működését.

Kulcsszavak: populizmus, szélsőjobboldal, iszlám, bevándorlás, migráció, integráció, jóléti állam

Tartalomjegyzék

A populizmus jelentése	3
A populizmus és az „Idegen”	4
Populisták és szélsőjobboldaliak	6
A muszlimellenesség Jolly Jokere	8
Egy esettanulmány – Geert Wilders és a Szabadságpárt	11
Konklúzió	12

*

A populizmus jelentése

Aligha van manapság divatosabb téma a politikatudományi szakirodalomban a populizmusnál, ám az is biztos, hogy nincs még egy kifejezés, amelyik jobban zavarba ejtené a közvéleményt. Noha a populizmusnak ma már széles szakirodalma van, mégis, a médiában többnyire a görög eredetű *demagógia* (népámítás, lázítás) értelemben használják, ami azonban nem adja vissza a populizmus kifejezés jelentését. A szó gyöke a latin *populus* (nép) kifejezés, így a leginkább a „népbarátság” értelemben használható a populizmus.

* A szerző: Paár Ádám PhD, történész, politológus, a *Méltányosság Politikaelemző Központ* kutatója. Az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskolája Társadalom- és Gazdaságtörténet Doktori Programjában 2015-ben védte meg disszertációját. *Kutatási területe* a pártok és pártrendszerek, a 19-20. századi eszmetörténet és a populizmus története.

A populizmus politikai jelentése a mai napig vitatott a tudományos életben és a köznapi publicisztikában. Margaret Canovan, a populizmus egyik elismert kutatója hét definíciót különböztetett meg, míg egy másik kutató, Peter Wiles 24 lehetséges értelmezést különített el. (Canovan, 1981:7, Bartha, 2014:59) Ma az Egyesült Államokban a populizmus kifejezést azokra a csoportokra alkalmazzák, amelyek visszanyúlnak a 19. század végi Néppárt eszmerendszeréhez és programjához, amely a népre hivatkozva, a dolgozó kisemberek szociális jogainak bővítésére és a monopolkapitalizmus korlátozására törekedett. Ezenkívül a populizmusnak kialakult egy modern jelentése, amely szerint a populizmus az „ideológiátlan” politikusok és pártok gyűjtőneve. Utóbbiak a közvélemény-kutatásokból kiolvasható tendenciákat és a spin doctorok tanácsait követik, és egyetlen céljuk a minél több szavazó megszólítása, ezért programjukat az illékonyág, a népszerű jelszavak hangoztatása, valamint a közvélemény kegyeinek keresése jellemzi. (Eatwell-Mudde, 2004:11)

Roger Eatwell és Cas Mudde politológusok, mindketten a szélsőjobboldal kutatói a populizmus három vonását különböztették meg. Először: a populisták arra hivatkoznak, hogy ők képviselik a közakaratot, amelyet szerintük a korrumpált elítéltek, meghamisítottak, összezavartak. Előszeretettel alkalmazzák a népszavazás intézményét, hogy ennek révén befolyásolják a politikát. Másodszor: a populista pártok és politikusok elitellenesek, pontosabban szembeállítják a népet az önző politikai és gazdasági elitel. A populista politikusok szívesen alkalmazzák retorikájukban a népi fordulatokat, és úgy mutatkoznak be a választóknak, mint a nép egyszerű fia vagy lánya, aki egy a tömegből, és aki ennél fogva érti a nép ízlését és észjárását, ellentétben a „többiekkel”, a politikai osztály burokból született tagjaival. Szívesen alkalmazzák könnyen megjegyezhető fordulatokat, és retorikájukban igyekeznek kerülni a professzionális politikusokra, az értelmiségre és technokratákra jellemző, sokszor nyakatekert politikusi és közgazdasági szaknyelvet. Umberto Bossi, az észak-olasz szeparatista Északi Liga vezetője például előszeretettel fűszerezte politikusi mondanivalóját alpári fordulatokkal, kikacsintva a tömegre: lám, ugyanazt a nyelvet használom, mint Ti. Harmadszor: a populista mozgalmak nem létezhetnek egy karizmatikus vezető nélkül, legyen az akár Bossi, Haider, Le Pen, vagy Hugo Chávez. (Eatwell-Mudde, 2004:11-12.)

A populizmus ma széles körben dehonesztáló, pejoratív kifejezés. Ám felmerül a kérdés: lehet-e a populizmus hasznos a társadalomban? Ritchie Savage, a The New School University (New York) professzora, a latin-amerikai populizmus elismert kutatója nem kevesebbet állít, mint hogy *a populizmus akár pozitív szerepet is játszhat*. Savage úgy vélte, hogy a populista mozgalmak előremozdították a demokratikus gyakorlatok és eljárások alkalmazását (a népszavazás, utcai mozgósítás ösztönzése révén), ezzel megvalósították a demokráciára nevelés „kerülőútját”. Savage úgy találta, hogy a populizmus sikerét az jelenti, ha *a populista gyakorlat intézményesül a demokratikus politikában*, vagyis a populista mozgalmak a közvetlen demokrácia számos intézményén, eljárásán keresztül bevonják a tömegeket a politikába. (Savage, 2015) A populizmus közös a liberalizmussal annyiban (legalábbis Latin-Amerikában), hogy mindkét irányzat célja *a nép felemelése, nevelése. Ám míg a populizmus jól teljesít a liberális demokrácia második komponensével, a demokráciával kapcsolatban (ld. politikai nevelés), addig a liberalizmussal mint eszmével – a közös cél ellenére – ellenséges*. Latin-Amerika példája alapján el lehet gondolkodni azon, vajon a populizmus nem töltheti-e be a globalizáció korában a demokrácia előszobájának a szerepét a jelenlegi világgazdasági rendszer félperifériáján, egy kiáltó szociális egyenlőtlenségek által jellemzett régióban, ahol a liberális demokrácia hagyománya gyenge. (Savage, 2015)

A populizmus kifejezés 1892-ben került a politikai szótárba, amikor megalakult az amerikai Néppárt (People's Party). A párt azzal a jelszóval lépett fel, hogy visszaperelje a jogokat a nép számára a dúsgazdag keleti parti elitől. A Néppárt fő célkitűzései: a dollár aranyalapja elleni agitáció, az ezüst mint fizetőeszköz védelme, a vasút-, távíró- és telefontársaságok államosítása, a nyolcórás munkanap és a bevándorlás korlátozása. Utóbbi követelés mutatja, hogy a populista mozgalomban a nativista nézetek is becsatornázódtak. A párt követelte a népi kezdeményezések és a népszavazás bevezetését, valamint a szenátorok közvetlen választását (utóbbi 1913-ban megvalósult, akárcsak az előválasztás, amelyet a populizmussal sok ponton rokon progresszív mozgalom követelt). (Sellers-May-McMillen, 1999:240, Papp, 2012:16-18)

A Néppárt szerepet kapott az 1892-es és az 1896-os elnökválasztáson is. Az 1892-es választáson jelöltjük, James B. Weaver egymillió szavazatot kapott. 1896-ban William J. Bryan, a Demokrata Párt jelöltje mögött sorakoztak fel a populisták. Bryan 6 millió szavazatot szerzett, de ez is kevés volt az üdvösséghez. Ezt követően a populista mozgalom hullámvölgybe került. Az 1898-as alaszki aranyláz révén megnövekedett az aranykészlet, és a rossz európai gabonatermés következtében egy újabb mezőgazdasági konjunktúra vette kezdetét, amelyik lecsillapította a populista mozgalom bázisát jelentő farmerek elégedetlenségét. Másrészt a populizmus mégsem bizonyult sikertelennek, hiszen több ponton megtermékenyítette az amerikai politikát, fogékonytá tette az amerikai politikai elitet a szociális reformokra, és új demokratikus eljárások –

népszavazás, közvetlen szenátorválasztás – épültek be a politikai rendszerbe. (Sellers-May-McMillen, 1999:240-242)

A populizmus és az „Idegen”

Minden populista mozgalom számára alapvető szerepet tölt be az „Idegen”, a „Másik” – a viszonyítási pont szerepét a mozgalom vezetői és tagjai számára. Az amerikai populisták nem tudták kivonni magukat a bevándorlókat, mindenekelőtt a katolikusokat és zsidókat sújtó sztereotípiák hatása alól, amelyik a „protestáns, angolszász Amerika” mítoszának az öröksége volt, és Délen a populisták jó része a feketékkel is sokszor szemben állt (a jelentős fekete farmermozgalom ellenére). (Beeby, 2012:129-131) A Néppárt hivatalos programja tartalmazta a bevándorlás korlátozását. Az ír, német, skandináv, olasz és kelet-európai bevándorlók végeláthatatlan áradata kimeríthetetlen munkaerő-utánpótlást jelentett a századvégi amerikai monopolkapitalizmus számára, és a populisták okkal tartottak attól, hogy a nagytőkés oligarchia a bevándorlókkal lejjebb szorítja az amerikai munkás bérszínvonalát. A populisták szembeállították tehát a hazai születésű, tősgyökeres, nyugati és közép-nyugati jenki farmert egyrészt a frissen érkezett, képzetlen, integrálatlan bevándorlóval, másrészt a keleti parti vagyonos elittel. Tágabb értelemben a Néppárt egy szektoriális törésvonalat is vallott: a populisták az agrárszférát értékesebbnek tekintették, mint a nagyipart és a bankrendszert – e tekintetben a populizmus rokon vonásokat mutatott a századvégi európai (pl. orosz, magyar) újkonzervatív, agrárius eszmékkel. Ez utóbbi, valamint a bevándorlás- és elitellenesség összekapcsolódhatott adott esetben a nagyváros-ellenességgel. (Szabó, 2003:98)

A „Másiktól” való félelem beleilleszkedett abba a századvégi korhangulatba, amelyet Szabó Miklós történész a „világ mint összeesküvés” formulával írt le. A 19. század végén egyre-másra jelentek meg azok a könyvek, akár szépirodalmi művek, amelyek a legvadabb összeesküvés-elméletek táptalajául szolgáltak. A 19. század végén egész „fekete legendárium” formálódott ki a szabadkőművesek, illuminátusok, rózsakeresztesek, és a többi misztikus, okkultista, vagy annak tartott szervezet körül. Az egzotikus „Idegen” is összeesküvés alanyául szolgált, a rasszista érzelmek alapján (ld. a „sárga veszedelem” elmélete). (Szabó, 2003:82-84)

A világ összeesküvésként való felfogását előmozdította az is, hogy a 19. századi társadalmi és gazdasági változások, mint az iparosodás, az urbanizáció és utóbbi következtében a migráció, fokozatosan felszámolták azokat a tradicionális közösségeket, amelyek évszázadokon keresztül az élet keretként szolgáltak. A nagyvárosba került földműves vagy kisiparos kiszakadt a nagycsalád, a falu, a régió mikroközösségeiből, és egy nagyobb közösségnek lett atomizált egysége. A kisközösségekben működő erős közösségi kontroll híján a nagyvárosi embert könnyen hatalmába keríthette a kiszolgáltatottság, a magára hagyottság érzése. A paraszti és kézműves közösségek sokszor biztonságos, sokszor nyomasztó kontrollját felváltotta egy kevésbé kiszámítható, a kapitalizmus törvényei szerint – az egyén számára átláthatatlanul – működő gazdasági rendszer, amelyben az egyén végtelenül elveszítettnek érezte magát. Erich Fromm szociálpszichológus részletesen elemezte, hogy az individualizáció, amelynek gyökerét a 16. századi reformációig vezette vissza, milyen mentális változásokat okozott az egyének és a közösség kapcsolatában. Fromm szerint a protestáns gyökerű individualizmus azáltal, hogy szétdőlt a korábbi, biztonságot adó közösségi kereteket, nemcsak felszabadította az egyént a középkori és kora újkori rendi struktúrák és a céhek uralma alól, hanem előidézte az egyén magára hagyottságát. Fromm egyebek között ezekkel a szavakkal érzékelteti a közösségi keretek felbomlását: „Megkíséreltünk bemutatni, hogy az az új szabadság, amelyet a kapitalizmus teremtett meg, csak felerősítette a protestantizmus teremtette vallási szabadság hatását az egyes emberre. Az egyén még magányosabb, még elszigeteltebb lett, és rajta kívüli ellenállhatatlanul nagy erők eszközévé vált: ugyan individuum lett belőle, de megzavarodott és elbizonytalanodott individuum.” (Fromm, 1993:104-105)

Az egyén elveszettség-tudatát fokozta, hogy a 19. század közepétől az állam egyre több területre terjesztette ki az ellenőrzését, miközben a kormányok nem voltak tekintettel a régi paraszti közösségek által hordozott tudásra. Az állami közegészségügyi rendszerek megszervezése révén lassanként megszűntek a nyugati világban a fertőző betegségek, javultak a higiéniai viszonyok, ami magával hozta az átlagéletkor növekedését – ám a mérleg másik serpenyőjében bekövetkezett az egészségügy piacosítása, a halálhoz való viszony drámai megváltozása, amelynek során az egyén és a társadalom kiüzte tudatából a halált. A temetők a városközpontokból a nagyvárosok széleire kerültek, a „túlvilági életet szekularizálták”, a haldoklókat pedig kórházakba „száműzték”. (Imhof, 1992:229-236)

Ez a jelenség, mint cseppben a tenger jelzi azt a civilizációs törést, amelyik a 19. század második felében bekövetkezett. A közegészségügy, közoktatás, szociális ellátás terén az egyén mindinkább egy arctalan, elbürokratizálódott struktúrára volt utalva, az ismerős szülőföld, falu és kisváros mikroközössége helyett. Még inkább érvényesült ez az elveszettség-ézés, amennyiben az egyén egy korábbi világtól idegen etnikai,

vallási és kulturális környezetbe került. A gazdasági célú migráció megváltoztatta mind a bevándorlók, mind a fogadó társadalom környezetét, megszokott kulturális mintáit, és feszültségek forrásává vált (ld. az 1850-es évek ír- és katolikusellenes tömegmozgalmait, amelyek a katolikus bevándorlóktól féltették Amerika arcukat). (Anbinder, 1992:104-105) A választójog bővülésével, a tömegpolitika kialakulásával a különböző mozgalmak, pártok felismerték, hogy az elveszített biztonság visszaállításának ígéretével képesek megszólítani az arctalan nagyvárosi társadalom emberét. A demagóg politikusok pedig szívesen játszottak a választók elveszítettégtudatának húrjain, és világos, egyértelmű (vagy éppen szándékosan *nem egyértelmű*) ellenségeket kínáltak számára. Az amerikai populista mozgalom előszeretettel alkalmazta a pártelíték és a választópolgári közösség szembeállítását, egyfajta igazi (agrárius, falusi-kisvárosi, tősgyökeres amerikai) demokrácia követelésével, amelyben az elitek és a tömegek közötti, a populisták szerint mindinkább mélyülő szakadék áthidalható a népszavazások, népgyűlések, a közvetlen szenátorválasztás és az előválasztás (primary) intézményei révén.¹

Noha Szabó Miklós a századvégi újkonzervatív és jobboldali radikális áramlatokat vizsgálta, és az amerikai populista mozgalmat egyértelműen baloldalinak tekintette, a „világ mint összeesküvés” felfogása közös pont az európai újkonzervativizmus és a populizmus között. Ennek példája, hogy egy populista kiadvány illusztrációja polipként ábrázolta a Rothschild családot, amelyik fojtogatja Nagy-Britanniát. Mintha az illusztrátor egyetlen képben egyesítené az átlagos középnyugati amerikai farmer és kispolgár hagyományos britellenes érzelmeit a bank-ellenességgel, és ennek hatását meg akarná sokszorozni a mélyen élő zsidóellenes érzelmekre való rájátszással. Az összeesküvés-elmélet, miszerint a keleti parti nagytőke összefogott a külföldi hatalmakkal és pénzügyi körökkel Amerika ellen, nem állt messze a populizmustól. Sarah E. Van De Vort Emery, a népszerű populista női aktivista és szónok például röpiratsorozatot adott ki *Hét pénzügyi összeesküvés, amelyik rabságba dönti az amerikai népet* címmel, amelyben Angliát és a Rothschild családot nevezte meg az Amerika vesztére törő konspiráció bűnöseiként, egyesítve a középnyugati rétegek hagyományos britellenességét a bankárellenességgel és az antiszemitizmussal. (Szabó, 2003:98)

A bevándorlás-ellenesség és az antiszemitizmus becsatornázódása azzal a következménnyel járt, hogy az amerikai történészek és politológusok egy csoportja a totalitárius ideológiák, vagyis a kommunizmus és a faszizmus előszobájaként értelmezte a 19. századvégi, és a 20. századra is áthúzódó, a szabad verseny megfélemezésére törekvő populista mozgalmat (nyilván azért, mert utóbbit az amerikaiak ismerték közletről, az első kettőt pedig nem). Akarva akaratlanul is azonosították a kapitalista szabad verseny és a demokrácia érdekét (miközben a populizmus a népszavazás és népi kezdeményezés követelésével maga is demokratikus volt). Ebben a „populizmus-ellenes hadjáratban” Arthur Schlesinger, Daniel Bell, Seymour Martin Lipset és Richard Hofstadter játszottak szerepet. Így született meg a populizmus mai, mélységesen negatív jelentéstartalma, amelyik a populizmust a szélsőségekkel azonosítja. (D'Eramo, 2010:16-18)

Populisták és szélsőjobboldaliak

Nézzük meg ezután, hogy milyen a kapcsolatrendszer a populizmus és a szélsőjobboldal között! Két kutató, Roger Eatwell és Cas Mudde felhívták a figyelmet arra, hogy az utóbbi időkben egyre divatosabb lett a populista jelző használata a szélsőjobboldali pártokra. A politikatudományban egyre többen használják a populista jelzőt a szélsőjobboldali helyett. Ennek magyarázatáknaként Eatwell és Mudde arra hivatkoznak, hogy a szélsőjobboldal nem az adott pártok és politikusok saját önmeghatározása. A kutatók döntése mögött tehát az a szándék húzódik meg, hogy figyelembe vegyék az egyes pártok öndefinícióját, és elkülöníthető legyen az adott párt a történelmileg terhelt, önmagában értékminősítést hordozó „fasiszta”, „náci” nevű pártcsaládoktól, amely elhatárolódást a „szélsőjobboldali” jelző nem teszi lehetővé. (Eatwell-Mudde, 2004:11)

¹ A direkt demokrácia abszolutizálása reflektált arra a problémára, hogy a tömegdemokrácia kialakulásával a pártgépezetek önállóvá váltak, elszakadtak a választói közösségtől. Fromm maga is érzekelte a problémát: „A demokrácia korai szakaszában még különböző intézmények szolgálták arra, hogy az egyén kézzelfoghatóan és tevékenyen vegyen részt egy közügygel vagy egy funkció betöltésével kapcsolatos szavazásban. Járatos volt az eldöntendő kérdésekben, ismerte a jelölteket, és a szavazás olyan összefüggéseken zajlott, amelyen gyakran a város teljes lakossága részt vett. Kézzelfogható volt az egész folyamat, mert valóban az egyeseket érintette. Napjainkban viszont a választópolgár olyan mamutpártokkal szembesül, amelyek éppannyira távoliak és hatalmasak, mint az óriásvállalatok a gazdaságban. Az amúgy is bonyolult ügyek a kódosítás legkülönfélébb módszereiben még inkább áttekinthetetlennek válnak. Esetleg a választó láthatja is a jelöltjét a választások előtt, de mióta a rádió elterjedt, már nem olyan gyakran, és ezzel elveszíti az utolsó lehetőséget arra, hogy személyes véleményt alkosson »saját« jelöltjéről. Fromm, 1993:111.

A politikatudomány ugyanis beleütközött abba a problémába, hogy az 1970-80-as években megjelenő bevándorlás-ellenes nyugat- és észak-európai pártok és mozgalmak többségét nem sok minden kötötte össze a 30-as, 40-es évek fajvédő, fasisztoid, vagy nemzetiszocialista típusú szélsőjobboldali pártjaival. Eatwell és Mudde például a skandináv Haladó Pártokra, vagy a holland Pim Fortuyn mozgalmára hivatkoznak, amelyeknek semmilyen formában nem volt kapcsolatuk a fasiszta mozgalommal, és nem is tekintették a két háború közötti skandináv vagy holland szélsőjobboldalt eszmei előzményüknek. (Eatwell-Mudde, 2004:11) Ellenérvként felvethető, hogy számos párt a „populista” jelzőt sem vállalja, ráadásul mára a populizmus éppolyan negatív, dehonesztáló fogalommal vált, mint a szélsőjobboldal.

E ponton elkerülhetetlen, hogy felvázoljuk az 1945 utáni szélsőjobboldal kialakulásának folyamatát. Abban éles viták voltak és vannak a történeti és társadalomtudományos irodalomban, hogy a fasizmusnak nevezett jelenség kialakulása mire vezethető vissza. Az értelmezéseknek se szeri, se száma. Mindazonáltal akár a kispolgárság lázadásaként értelmezik, mint a történész Luigi Salvatorelli, akár a szabadságtól való menekülés sajátos formájaként, mint a szociálpszichológus Erich Fromm, akár az elmaradott térségek modernizálódási igényéből vezetik le, mint Alfred Rosenberg náci ideológus, akár a társadalommérnökség elfajulásából, mint a liberális Friedrich von Hayek, annyi bizonyos, hogy napjaink szélsőjobboldali pártjai és mozgalmi kevés kapcsolódási ponttal rendelkeznek a két háború közötti fasiszta, nemzetiszocialista mozgalmakhoz. Ha van kapcsolat, az bizonyos történelmi szimbólumokra és hősökre való hivatkozás, elsősorban az adott párt szubkultúrájában (amelyik mindig radikálisabb a pártnál). (Fromm, 1993: 16-27, 114, Ormos, 1987:18-25)

Még kevésbé fedezhető fel azonosság vagy hasonlóság a két háború közötti szélsőjobboldal és azon mai európai pártok között, amelyek adott esetben liberális elveket fogalmaznak meg, csak éppen támadják a bevándorlást, és különösen a muszlimok bevándorlása jelent vörös posztót a számukra. De mielőtt ismertetnénk a muszlimellenes populizmus sikerét, be kell mutatni a szélsőjobboldal újraéledését Európában. Hiszen a muszlimellenes populista mozgalmak nem a semmiből bukkantak fel az 1990-es és 2000-es években – a megelőző évtizedek szélsőjobboldali hulláma érzelmileg megágyazott nekik.

1945 után, a hitleri Németország és szövetségeseinek vereségével a nemzetiszocialista, fasiszta pártok és mozgalmak eltűntek a pártpolitikából Nyugat- és Észak-Európában, és a szélsőjobboldal tradicionalista típusú változatai (pl. fajvédők) is kompromittálódtak. A szélsőjobboldal a legtöbb országban pártszerűen létezett, de sehol nem volt képes a nagy gyűjtőpártokkal, a kereszténydemokrata és szociáldemokrata pártokkal versenyképes erővé válni. Az 1970-es években történt az áttörés, ami számos körülménynek volt köszönhető. Az 1973-as olajválság felhívta a figyelmet a jóléti állam sebezhetőségére. A neoliberalis közgazdász-iskolától az újkonzervatív áramlatokig számos kritika érte a jóléti államot azért, hogy az magas adóterhet, növekvő bürokráciát és követelőző szakszervezeteket teremt, amelyek megfojtják a vállalkozásokat, miközben egyre többen berendezkednek a segélyekből való élésre, a „potyautas-életmódra”. Az új közgazdász nemzedék azzal érvelt, hogy a potyautasok fölösleges le a hasznot, és a kisember – a munkás, a kisvállalkozó, a farmer – nyög az adóterhek alatt, így a neoliberalizmus találkozott a populizmussal. A gazdasági trendek megkongatták a harangot a száz évvel korábban virágzó iparvidékek fölött, amelyek lakosai addig a szociáldemokrata pártok biztos bázisának számítottak. Az életmód átalakult, az emberek nagyobb személyes függetlenségre tettek szert, fogyasztási, szabadidő-eltöltési szokásaik bővültek, ám a mérleg negatív oldala, hogy lassan gyengültek azok a közösségi érzések, amelyek korábban szorosan összefonták a kisközösségek – falvak, kisvárosok, régiók – tagjait, és az egyének a nagyobb személyes függetlenségért cserében lemondtak ezekről a védő mechanizmusokról. Egyre több országban törtek fel a befagyott etnikai, regionális konfliktusok (pl. Olaszországban az Észak-Dél ellentét).

A bevándorlás mindinkább súlyos konfliktusokat okozott, és egyre többen sérelmezték, hogy olyan kikötővárosok, mint Marseille, Malmö vagy Rotterdam, egyre – a szó minden értelmében – színesebbek. Közben elviharzott a hatvanas évek baloldali karneválja, a diákmozgalmak és háborúellenes tüntetések hulláma, amelyekkel szemben egyre több polgár a rend, a fegyelem és tekintély értékármasát tekintette morális iránytűnek. Az újbaloldal az 1970-es évek második felében és az 1980-as években egyre kevésbé jelentett lázadást, ellentétben a nemzeti, etnikai kisebbségek regionalista, néhol szeparatista mozgalmával, valamint a bevándorlás-ellenes új szélsőjobboldallal.

Mindezen gazdasági, társadalmi, politikai és mentális folyamatok következtében, illetve ezek együttes hatásaként a 70-es években sorra alakultak meg Nyugat- és Észak-Európában, majd Dél-Európában is a jobboldali protest pártok és mozgalmak. 1972-ben lépett színre a Jean-Marie Le Pen vezette Nemzeti Front, a mai szélsőjobboldal doyen-pártja. 1972-ben a Dán Haladás Párt, majd egy évvel később a Norvég Haladás Párt – akkori nevén Anders Lange Pártja – üzent hadat a politikai konszenzus övezte jóléti modellnek, a hagyományos pártoknak és az eliteknek. A két adó-, párt-, politikai- és bürokrácia-ellenes skandináv párt sikerét bizonyítják, hogy ma megkerülhetetlen politikai tényezők. 1979-ben zászlót bontott két szeparatista

párt, méghozzá az Európai Gazdasági Közösség két alapító országában: Belgiumban a Flamand Érdek, Olaszországban pedig az Északi Liga. (Lánczi, 2011:93-95, 117-118, 165, 189-190)

E pártok az ellenségképet részben az elitben és a jóléti rendszer „potyautasaiban”, normaszegőkben, munkanélküliekben találták meg, amely rétegeket szembeállítottak minden populizmus alanyával, a kisemberrel, a szorgalmas, adózó vállalkozóval, a munkással, részben pedig az idegeneket jelölték meg bűnbakként, akik úgymond elveszik a helyiek munkáját, és élőködnek a jóléti rendszeren. Ezek az „idegenek” lehetnek a bevándorlók, a vendégmunkások, de akár a más nyelvű vagy más régióban élő honfitársak is (pl. a Flamand Érdek számára a vallonok, az Északi Liga számára a délolaszok).

Ma a magyar médiában szélsőjobboldali címkével jelölnek egy másik pártcsaládot is, amely szintén az 1970-es évekbeli politikai és társadalmi kiábrándulás terméke, ám valójában messze áll a szélsőjobboldaliság Nemzeti Front, Flamand Érdek vagy Északi Liga által reprezentált formájától. Amennyiben a bevándorlás-ellenességet, az iszlámellenességet és az euroszepticismust leszámítjuk, akkor az olyan pártok és mozgalmak, mint a Holland Szabadságpárt, a Dán Néppárt, a Norvég Haladó Párt, a Svéd Demokraták, az Alternatíva Németországért, valamint az amerikai Tea Party mozgalom, libertariánusok. Ezek a pártok, mozgalmak furcsa képződmények, ha megpróbáljuk elhelyezni őket egy klasszikus párttipológiai koordináta-rendszerben. Egyfelől védelmezni kívánják a piacgazdaságot, a szabad piacot, a vállalkozás szabadságát, nem támadják sem a demokráciát, sem a parlamentarizmust, sem a jogállamot, védelmezik a szólás- és vallásszabadságot (utóbbit előszeretettel hangsúlyozzák érvként, amikor az iszlámot támadják), másrészt elitellenesek, bevándorlás-ellenesek, vagy legalábbis korlátozni kívánják a migrációt, fessegetik vagy támadják a politikai korrektséget, ösztűz alá veszik a multikulturalizmust.

Az is jellemző rájuk, hogy nem a nemzet, hanem a társadalom és a demokrácia, vagy éppen a nyugati humanizmus értékrendje a hivatkozási alapjuk. Ez még veszélyesebbé teszi az érvelésüket, mert liberális és baloldali ellenfelek nem tudnak mit kezdeni azzal a helyzettel, ha egy szélsőséges párt a felvilágosodást és humanizmust helyezi az érvrendszer középpontjába (pl. az iszlám bírálatakor). És ami a legfőbb különbség a valódi szélsőjobboldaltól: ezek a pártok, mozgalmak Izrael-barátok. Összefoglalva, ezek a pártok nem szélsőjobboldaliak, legfeljebb akkor, ha a bevándorlás-ellenességet és a muszlimellenességet önmagában szélsőjobboldalinak tekintjük, mit sem törődve azzal, hogy érvelésükben éppen a parlamentarizmusra, a demokráciára és a piacgazdaságra hivatkoznak, amelyet fenyegetve látnak a multikulturalizmustól és az iszlámtól.

A muszlimellenesség Jolly Jokere

Már említettük, hogy a szélsőjobboldal és a populizmus közös vonása a saját közösség megkonstruálása, és szembeállítás a viszonyítási pontként egy másfajta közösséggel (amelyik lehet a társadalom felső rétege is). Láthattuk, hogy az „Idegen” iránti ellenszenv nem volt idegen az amerikai populista mozgalomtól. Így kijelenthetjük, hogy nem minden idegenellenes mozgalom egyúttal szélsőjobboldali is.

Az 1945 előtti szélsőjobboldal az antiszemitizmus jellemezte, bár voltak e téren is különbségek. Nem minden szélsőjobboldali vezető osztozott Hitler, Oswald Mosley vagy Szálasi fanatikus zsidógyűlöletében (az olasz fasizmus és a holland Anton Mussert vezette Nemzetiszocialista Mozgalom nem volt ab ovo zsidóellenes, sőt a Hitlerrel való kollaborációig a zsidók szerepet vállaltak mindkét szervezetben). (Ormos, 1987:354-356) A mai nyugat- és észak-európai szélsőjobboddallal kapcsolatban azonban gyakran az a közvélemény érzése, hogy az antiszemitizmust mindinkább felülírja a muszlimellenesség, vagy, ahogyan 1918-ban Étienne Dinet francia orientalista és festő megfogalmazta, az iszlámofóbia.² Csakhogy ezt a tételt is árnyalni kell. Ugyanis, mint korábban írtuk, a médiában gyakran szélsőjobboldalinak neveznek olyan pártokat, mozgalmakat is, amelyek ideológiájukat, programjukat tekintve inkább liberálisok, sőt libertariánusok, másrészt nem tudjuk, hogy például a Nemzeti Front vagy a Brit Nemzeti Párt minden tagja és szimpatizánsa feladta-e antiszemita érzelmeit a pártjuk vezetése által meghirdetett új „trend” oltárán. (Balogh-Paár-György, 2009: 154-155, Lánczi, 2011:57, 224)

Megfordítva a logikát: nem minden muszlimellenes párt szélsőjobboldali, hiszen láthattuk, vannak olyan libertariánus pártok, amelyek az iszlámot és a bevándorlást támadják. A Holland Szabadságpárt, a Dán

² Étienne Dinet és Sliman Ben Ibrahim 1918-ban közösen írt Mohamed-életrajzukban, amelyet a világháborúban francia egyenruhában meghalt muszlim katonák emlékének ajánlottak, iszlámofóbiának minősítették a korabeli francia állam és közvélemény hozzáállását a muszlim lakossághoz. Elsőként vetették fel, hogy a liberalizmus leple alatt továbbélnek az iszlámmal szembeni, mélyen gyökerező előítéletek. Természetesen a „fóbia” szó használatát lehet vitatni, de kétségtelen érdemük, hogy felhívták figyelmet arra, hogy az orientalizmus maga is hozzájárult az iszlámról kialakult kedvezőtlen kép fenntartásához. Ld. Paár Ádám: Fóbia és ellenszenv. *Népszabadság*. <http://nol.hu/velemeney/fobia-es-ellenszenv-1578199>, 2015. 12. 10.

Néppárt és a norvég Haladó Párt vezetőihez nem fér az antiszemitizmusnak még az árnyéka sem. Ezek a pártok szolidaritást vállalnak a Hezbollah és a Hamasz rakétáinak keresztútjében élő Izraellel, és gyakran éppen ők vádolják az európai baloldalt antiszemitizmussal és Izrael-ellenességgel. Olaszországban a délolasz-ellenes, xenofób Északi Liga Izrael-barátsága közismert, amit szimbolikusan kifejez az is, hogy a Padánia néven Észak-Olaszország függetlenségéért küzdő párt hivatalos himnuszának Verdi *Nabucco* operájának *Rabszolgák kórusa* című részletét választotta. (Lánczi, 2011:207)

Ma már a valóban szélsőjobboldali gyökerű francia Nemzeti Front, a náci gyökerekkel rendelkező Osztrák Szabadságpárt, sőt a neonáci szubkultúrában gyökerező Svéd Demokraták és a Brit Nemzeti Párt vezetői is küzdenek a múltjukkal, és mindinkább távolodnak az antiszemita, Izrael-ellenes szubkultúrától. Nehéz és e helyütt nem megválaszolható kérdés, hogy az antiszemitizmustól való elhatárolódás és az Izrael-barátság részükről érzelmi vagy inkább taktikai megfontolásra vezethető-e vissza. A probléma részben az, hogy erről a pártvezetők nem nyilatkoznak, részben pedig az, hogy a pártvezetők véleménye nem feltétlenül tükrözi vissza a mögöttük álló tömegek attitűdjét. A Dán Néppárt, a Holland Szabadságpárt, valamint az Északi Liga esetében elfogadhatjuk a vezetők és híveik érzelmi azonosulását és annak motiváló erejét, míg például a Brit Nemzeti Párt esetében inkább taktikai megfontolásról lehet szó. Az iszlám ostromozása lényegesen kevesebb óvatosságot igényel, mint az antiszemita propaganda, ráadásul valószínűleg többet is hoz a pártok konyhájára.

A többségi társadalom és a muszlim bevándorlók viszonyát megmérgezi az izraeli-palesztin konfliktus. Ezzel a konfliktussal kapcsolatban kimutatható egy tengely az észak-európai (skandináv, holland), valamint a nyugat-európai, továbbá a kelet-európai populista és szélsőjobboldali mozgalmak között. Előbbi pártok mindig teljes mellszélességgel felsorakoztak Izrael mellett, míg utóbbi két pártcsoport tagjait sokáig az Izrael iránti – leginkább verbális – agresszió jellemezte, illetve a kelet-európai pártokat jellemzi ma is. Ám ma már olyan, erősen antiszemita szubkultúrába ágyazott pártok is szabadulni igyekeznek az antiszemita és/vagy Izrael-ellenes bélyegtől, mint a Nemzeti Front vagy a Brit Nemzeti Párt. Ezt sokan a szalonképességre való törekvéssel magyarázzák, ám nem alaptalan a feltételezés, hogy a „keresleti oldal” is befolyásolja a régi ellenség leváltását: elvégre a marseille-i vagy liverpooli fiatalok életében a mindennapokban az afrikai, közel-keleti és ázsiai bevándorlók jelennek meg ellenfélként, a munkaerő-piaci vetélytárs formájában. További alapos szociológiai kutatások szükségesek ebben a témában.³

Az iszlám különösen alkalmasnak bizonyult az ellenség szerepére. A muszlimellenesség vagy iszlámellenesség megragadható teoretikus és gyakorlati síkon is (sok bevándorlás-ellenes párt visszautasítja a muszlimellenes jelzöt, mondván, ők nem gyűlölik a muszlim embereket, csak az iszlám nyugati jelenlétével, és annak úgymond totalitárius jellegével – ami szintén egy értékminősítés – nem tudnak megbékülni). Teoretikus szempontból olyan tényezőket említhetünk, mint hogy a Nyugat évszázadokon keresztül saját ellenpontját az iszlámban találta meg, vagy azt, hogy évszázadokon keresztül a két monoteista vallás, az iszlám és a kereszténység, illetve ezeket képviselő birodalmak lépten-nyomon ütköztek a Közel-Keleten, a Földközi-tenger térségében, Közép-Európában, majd a 19. századi gyarmatosítás idején Afrikában, Közép-Ázsiában és Indiában. (Simon, 2009:390) Gyakorlati szempontból említést érdemel, hogy az 1945 utáni migráció következtében rendkívül megnövekedett a muszlimok aránya Európában. Tanulságos Németország példája: 1924-ben a németországi muszlimok aránya jóval 1% alatt volt a társadalomban, míg 1987-ben – döntően az 1950-es évektől érkezett török Gastarbeiter (vendégmunkás) rétegnek köszönhetően – arányuk elérte a 2,7%-ot, 2010-ben pedig a muszlimok a német társadalom 4,6%-át tették ki. (Tarrósy-Glied-Keserű, 2011:272) Az angol, francia, német, holland, belga és skandináv fővárosokban és nagyvárosokban, a migráció következtében, egyre-másra jelentek meg a hagyományos muszlim ruházatot (hidzsáb, nikáb) viselő nők, a burnuszos férfiak, és több városrészben az arab, török, fekete-afrikai vagy pakisztáni muszlimok idővel többségbe kerültek. Egyes városnegyedekben lassan megszűnt az állam tényleges fennhatósága. Az olyan szélsőséges, és valóban tolerálhatatlan jelenségek, mint a saría alkalmazása a helyi közösségekben, a becsületgyilkosságok, a kényszerházasságok, a mecsetekben a zsidók, melegek elleni uszítások a médiában az intoleráns kisebbség képét közvetítik a muszlim közösségekről. Mindezek a jelenségek, kiegészülve a nemzetközi terrorizmussal, a szélsőséges Izrael-ellenes kampányokkal és a Koránt betű szerint értelmező szalafizmus európai terjedésével (amelyet sokszor pontatlanul fundamentalizmusnak fordítanak, noha azt a muszlimok nem vállalják, mivel protestáns gyökerű fogalom), kedvező táptalajt jelentenek a bevándorlás-ellenes populista pártok és mozgalmak számára.

³ A muszlim radikalizmus a zsidó közösségekben is félelmet kelt számos európai országban. Nem véletlen, hogy például a Svéd Demokraták külügyi szakpolitikusa, Kent Ekeröth zsidó, vagy hogy a 2002-es rotterdami választáson a Pim Fortuyn Lista a város zsidók lakta részében szerepelt a legjobban. (Bertók-Bécsi, 2014:112)

A muszlimellenes populista pártok nehezményezik – tegyük hozzá: joggal –, hogy évtizedek óta Nyugat-Európában élő muszlimok, főleg nők nem tanulják a fogadó társadalom nyelvét, ami visszahat a kisebbség tagjainak munkaerő-piaci pozíciójára, és konzerválja a rossz gazdasági helyzetüket. A nyelvtudás hiánya még jobban elszigeteli őket a társadalom többi tagjától, és oka lesz a gazdasági leszakadásnak. Erre a problémára reflektált a 2005-ös bécsi választáson az Osztrák Szabadságpárt plakátja, amelyen az szerepelt: „»Nem értem« helyett németet” (*Deutsch statt nix verstehen*) (Lánczi, 2011:85)

A muszlimellenesség sajátos paradoxona – és ezért nevezik sokan inkább iszlámellenességnek –, hogy még muszlim bevándorlók közül is sokan fenyegetve érzik magukat a muszlim radikalizmus irányzataitól, így közülük is néhányan támogathatják a párhuzamos muszlim társadalmak felszámolását hirdető populista pártokat. A hollandiai iszlám leghevesebb bírálója, Wilders szövetségese, Ayaan Hirsi Ali szomáliai születésű muszlim aktivista egyenesen az „antirasszisták rasszizmusáról” beszélt a multikulturalizmus modellje kapcsán, amelyik párhuzamos társadalmakat hoz létre, és közönyre neveli a többségi társadalom tagjait a muszlim családokon belül a nők elnyomásával szemben. (Bertók-Bécsi, 2014:110-111)

A muszlimellenességnek van egy olyan merőben pragmatikus aspektusa is, amelynek kevés figyelmet szentelnek: ellentétben az autochton és keresztény vallású nemzeti csoportok (pl. Olaszországban a dél-tiroli német ajkúak, belgiumi vallonok) iránti támadásokkal, a muszlimellenesség nem jár konfrontációval a szomszéd országok populista mozgalmaival. Így francia és brit, belgiumi flamand és vallon, észak-olasz és dél-olasz populisták anélkül harcolhatnak a nemzeti és regionális érdek, identitás, kultúra védelmében, hogy egymással szemben állást kellene foglalniuk. Nyugat-Európában a muszlimok bevándorlók (vagy, kisebb számban, konvertiták), Bulgáriában és Romániában viszont autochton muszlim csoportok élnek. Oroszország déli peremén, Indiában és Izrael határai mentén muszlim mozgalmak harcolnak szomszédjaik ellen, az államhatárok és a fennálló nemzetközi rend megváltoztatásának szándékával. Így az a helyzet alakult ki, hogy eltérő történelmi okból, eltérő társadalmi feltételek között, de Nagy-Britanniától Indián keresztül a Fülöp-szigetekig mindenütt az iszlám játssza a legfőbb ellenség szerepét a nacionalista, regionalista mozgalmak és bevándorlás-ellenes erők számára, amelyek persze maguk is sokfélék. Az iszlám világ totális összeesküvésére hivatkoznak, amelynek persze alapot ad, hogy az olyan szervezet, mint az Al-Kaida, maga is a világ több pontján harcoló, egymástól független muszlim csoportoknak nyújt legitimációt, fegyveres és pénzügyi támogatást – csak éppen elfeledkeznek (vagy el akarnak feledkezni), hogy az iszlamista terrorszervezetek terrorjának legtöbb áldozata is muszlim.

A nyugat- és észak-európai muszlimellenes pártok némelyike hajlamos minden múltbeli vagy jelenbeli összezapásban az iszlám és a zsidó-keresztény kultúra konfliktusát látni/láttatni. Ennek példája volt, amikor az Északi Liga vagy a Dán Néppárt az 1999-es koszovói háborút azért utasították el, mert meggyőződésük volt, hogy lényegében a szerb őslakosok védekeznek az egykor, a török uralom idején bevándorolt (betelepített) muszlim albánok utódai ellen, akik ki akarják szorítani őshazájukból a keresztény szerbeket. Vagyis az észak-olasz és a dán párt a jövő Európájának a sorsát vizionálta a koszovói helyzetbe, ezért a szerbekkel éreztek együtt. Hasonlóképpen viszonyulnak az izraeli-palesztin konfliktushoz is. (Malik, 2010:120)

Összefoglalva, a mai szélsőjobboldali pártok és a populista mozgalmak közös nevezője a bevándorlás és a multikulturalizmus elutasítása, és mindinkább a muszlimellenesség. Bár utóbbit az érintett pártok vezetői gyakran enyhítik azzal, hogy kijelentik: ők nem a muszlimok, hanem *csak* (!) az iszlám ellenségei. Ezzel azt kívánják érzékeltetni, hogy nem bántják a derék muszlim férfiakat és nőket, akik hajlandók integrálódni, elfogadják a többségi társadalom elvárásait, megtanulják annak nyelvét, és példás életet élnek – csupán az iszlámot mint az európaiától idegen hit- és normarendszert, etikát és életmódot utasítják el. A holland Wilders, az osztrák Strache, a dán Kristian Dahl és a többi pártvezér fejében szétválak egy integrált muszlim és egy fanatikus terrorista képe – előbbi jó állampolgár számukra, utóbbit viszont úgy tekintik, mint a többségitől eltérő muszlim párhuzamos társadalom következményét. Tehát céljuk a párhuzamos társadalmak felszámolása, a bevándorlás korlátozása, az integrálódni nem hajlandó vagy nem tudó migránsok hazatoloncolása, mindezt a társadalmi együttélésre és a demokrácia, tolerancia fenntartására hivatkozva. Ám okkal gyanítható, hogy a párttagok és szimpatizánsok jó része nem tesz ilyen cizellált különbséget! Másrészt a muszlimellenes populista pártok kritikája nem csupán az iszlámra zúdul – sőt, olykor még meg is dicsérik az iszlám életrealitását –, hanem legalább annyira támadják a multikulturalizmus és a kulturális relativizmus felfogását, amelyet egy baloldali-liberális összeesküvésre vezetnek vissza. (Lánczi, 2011:21)

Egy esettanulmány – Geert Wilders és a Szabadságpárt

A 2002-es választási kampány során meggyilkolták Pim Fortuyn-t, a holland politika fenegyerekét, aki először üzent hadat a politikai elitek konszenzusának és a kritika nélküli toleranciának. Az 54 éves,

szociológus végzettségű karizmatikus, extravagáns életű pártvezér a semmiből építette fel pártját a „Hollandia megtelt” egyszerű jelszavával. Halálakor nem volt nála egyszerre gyűlöltebb és imárottabb ember Hollandiában. Egyesek iszlamofóbnak, a tolerancia ellenségének bélyegezték, mások viszont megéljenzték szókimondását, hogy nyíltan beszélt a problémákról, amelyekről az elit nem vett tudomást (a bevándorlók integrációs nehézségei, a bűnözés növekedése). Hívei úgy érezték, hogy végre valaki ki meri mondani a holland társadalmat zavaró jelenségeket, fittyet hányva a konszenzusos politikai kultúrára.

Fortuyn nem volt rasszista, és, a holland hagyományok szellemében, antiszemita sem. Az iszlámot azért támadta, mert úgy vélte, hogy annak jellege a társadalmi és vallási élet alapvető elválaszthatatlanságával, a sariával, a radikális muszlimok részéről megnyilvánuló gyűlölettel melegek, zsidók és Izrael irányában összeegyeztethetetlen a szekuláris holland társadalommal és a demokráciával. Fortuyn indulatát nem érthetjük meg a politikus háttérének figyelembe vétele nélkül: maga is kisebbséginek számított, mert római katolikus volt a protestáns többségű Hollandiában, és ráadásul meleg. Az iszlámmal szembeni averzióit alapvetően meghatározta, hogy a muszlim szélsőségesek gyűlölik a melegeket. Fortuyn viszont arra figyelmeztetett – okkal –, hogy egyetlen vallási csoport sem fenyegetheti egy kisebbség tagjait, legyen az vallási, etnikai vagy éppen szexuális kisebbségi csoport. Mindemellert Fortuyn meghirdette a jóléti rendszer reformját, ami a jogosultságok szigorítását és, részben ezáltal, az ellátórendszerek hatékonyságának növelését foglalta magában, ám ez nem keltett akkora figyelmet hazáján kívül, mint iszlámellenessége. Jellemző egyébként, hogy Fortuyn következetesen liberálisnak vallotta magát, és minden kapcsolatot kizárt a szélsőjobboldal doyen-jével, Le Pen-nel. A 2002-es választáson a Pim Fortuyn Lista földcsuszamlásszerű győzelmet aratott, és a párt kormányra került a Kereszténydemokrata Akció és a liberális Szabadság és Demokrácia Néppártja koalíciós társaként. (Bertók-Bécsi, 2014:111-112)

Fortuyn gyilkosa, a radikális állatvédő Volkert van der Graaf tetteivel pontosan az ellenkezőjét érte el, mint amit akart: meg akarta állítani Fortuyn-t, de ehelyett hozzájárult ahhoz, hogy a pártvezérben sokan mártírt lássanak, és ez elősegítette a párt választási sikerét, és kormányra kerülését. Bár 2002-ben a fortuynisták botrányaik miatt kikerültek a kormányból, és 2003-ban már új választásokat kellett kiírni, ám ez nem változtatott a tényen, hogy a holland politika megkeményedett a bevándorlási politikában. (Bertók-Bécsi, 2014:112) Pim Fortuyn halála után nem sokkal újabb merénylet borzolta a hollandok idegeit: 2004-ben egy Mohamed Bouyeri nevű marokkói születésű muszlim szélsőséges meggyilkolta Thodor van Gogh filmrendezőt, aki filmet készített a nők elnyomásáról az iszlám világban. A két gyilkosság átszakította a gátat Hollandiában: többé nem lehetett tabu az iszlámmal való együttélés (pontosabban egymás mellett élés) problémája, és ezt olyan közéleti sikerek sem leplezhették el, mint a marokkói születésű Ahmed Aboutaleb polgármesterré választása a feszültségekkel teli Rotterdamban. Van Graaf és Bouyeri tettükkel előkészítették az utat a Holland Szabadságpárt diadala előtt.

Bár Geert Wilders neve hazáján kívül a 2006-ban megalakult Szabadságpárt vezetőjeként vált ismertté, ám ekkor már 16 éves, igaz, nem túl jelentős politikai múltta tekinthetett vissza. Az ötvenkét éves politikus korábban a konzervatív-liberális Szabadság és Demokrácia Néppártjában politizált, sőt 1998-ban a párt jelöltjeként került be a parlamentbe. Wilders társadalompolitikai elvei kifejezetten liberálisok, és még az iszlámmal szembeni kirohanásait sem a rasszizmus motiválja. A magát ateistának valló Wilders nem tekinti alsóbbrendűnek a muszlimokat, de azt követeli, hogy integrálódjanak a holland társadalomba, sajátítsák el kritika nélkül a holland nyelvet és életmódot. Wilders előszeretettel mentegeti magát azzal, hogy ő úgymond nem gyűlöli a muszlimokat, csupán felhívja a figyelmet az iszlám és a felvilágosodáson, zsidó-keresztény értékrenden alapuló európai kultúra összeférhetlenségére. Az iszlámmal kapcsolatban unos-untalan elismétli, hogy az nem egyszerűen egy vallás, hanem egy totalitárius ideológia, hasonlóan a fasizmushoz és a kommunizmushoz. (<http://www.amren.com/features/2015/10/geert-wilders-a-dutch-patriot/>, 2015. 12. 18.) Wilders az iszlámmal kapcsolatos évszázados előítéleteket népszerűsítette: megvádolta az iszlámot erőszakos hittedjesszéssel, maradisággal, a nők megalázásával (erről a témáról *Fitna* címen egy 17 perces rövidfilmet forgatott), antiszemitizmussal. Wilders sokszor hangsúlyozta csodálatát Izrael iránt, és kifejtette, hogy nem kívánja Törökország EU-csatlakozását. (Balogh-Paár-György, 2009:112-113)

Hogyan értékeljük a Wilders-jelenséget? A Holland Szabadságpárt, amelyik a 2010-es választás után kívülről támogatta a liberális-kereszténydemokrata Rutte-kormányt, még retorikai szinten sem tekinthető szélsőjobboldalinak – hasonlóan a Pim Fortuyn Listához, a Dán Néppárthoz, a Norvég Haladó Párthoz. A párt nem kötődik a két háború közötti Mussert-féle mozgalomhoz, legfeljebb annyiban, hogy Wilders felvetette Hollandia kikerekítését Belgium flamandok lakta területével, vagyis az ún. Nagy-Hollandia megalapítását. (<http://www.amren.com/features/2015/10/geert-wilders-a-dutch-patriot/>, 2015. 12. 18.) Wilders ereje abban áll, hogy szüntelenül provokálja a politikai elitet, amelyik hagyományosan konszenzuskeresésre van berendezkedve. Hol fejkendőadót, hol mecsetépítési tilalmat követelt, máskor pedig afféle holland Guantanamo-féle fogolytábor létrehozását tartotta szükségesnek. A muszlimokhoz

hasonlóan, bár kisebb intenzitással, a kelet-európai uniós tagállamokból érkező munkavállalókat is támadja, mondván, azok csak élőködni akarnak a holland jóléti rendszeren. On-line fórumot is indított, amelyen a holland állampolgárok bejelentették a kelet-európai bevándorlók által elkövetett bűncselekményeket. Az állampolgároknak tetszik az őszinteség, legalábbis ezt mutatják a párt választási eredményei. 2010-ben a párt 24 mandátumot szerzett, és a harmadik legerősebb párttá vált. (Nagy, 2010:2) 2012-ben a párt mandátumainak száma visszaesett, ám még mindig megkerülhetetlen politikai erőnek számít.

Felvetődik a kérdés, hol vonható határ Wilders iszlámellenessége – amelyik hangsúlyozottan nem rasszista jellegű – és egy rotterdami fiatal nyílt, faji jelszavakkal operáló idegenellenessége között? Wilders mindig hangsúlyozza, hogy nem ellensége a muszlimoknak. De vajon megoldja-e a muszlimok integrációs problémáit, ha egy politikus olyan tetszetős, ám demagóg jelszavakkal kampányol, mint a fejkendőadó? Hány muszlim fejkendő asszonyt bánt meg, és tesz feleslegesen ellenségévé, aki nem ideológiai okból, hanem egyszerűen neveltetéséből fakadóan viseli a nikábot vagy hidzsábot? Könnyen lehetséges, hogy Wilders éppen azokat bántja meg, akik szövetségesei lennének liberális, toleráns társadalompolitikájában, a női és gyermekjogok védelmében, és közben azokat erősíti, akik amúgy is ellenségei a holland társadalom belső rendjének. Nem új jelenség Európában, hogy a szélsőséges nézetek képviselői – akár tudattalanul – egymást erősítik meg pozíciójukban.

Konklúzió

Napjainkban az iszlám a legfőbb közös ellenfél a nyugat- és észak-európai bevándorlás-ellenes populista pártok és mozgalmak számára. Láthattuk, hogy a populizmus lényege a „Nép” megkonstruálása, és ehhez szükséges a „Másik”, az „Idegen” mint viszonyítási pont megalkotására. A bevándorlás-ellenesség részben gazdasági, részben kulturális okok miatt a Néppártot is jellemezte, és a nativizmus (az őslakosság érdekeit védő) mentalitás végighúzódik a populizmus történetén.

Lehetséges-e, hogy egyszer a muszlimellenes populizmus megszűnjön? Napjainkban ez túlzottan optimista álláspont lenne. Ráadásul a populizmusnak mindig szüksége van egy jól körülhatárolt, etnikai, vallás vagy kulturális alapon megfogható ellenfélre – a korruptnak lefestett politikai elit mellett –, amelytől megvédelmezi a „populus” tagjait, és amellyel szemben újra meg újra sikereket mutathat fel. Az iszlám és a zsidó-keresztény kultúrkör közötti hídverés, az értelmes párbeszéd nem szünteti meg a populista mozgalmak alaptermészetét. Nem beszélve arról, hogy ma a párbeszéd a két világ között nehezebb, mint bármikor. Ha elérnénk, hogy az európai muszlimok európaiaknak és muszlimoknak érezzék magukat, akkor kifogható lenne a szél mind a muszlimellenes pártok, mind a szélsőséges szalafizmus és dzsihádzmus vitorlájából.

Irodalom

Anbinder, Tyler (1992): *Nativism and Slavery: The Northern Know Nothing and the Politics of 1850s*. New York, Oxford University Press.

Balogh Róbert-Paár Ádám-György Péter (2009): *A radikális jobboldal jellege és hatása Nyugat-Európában és Magyarországon*. Budapest, Generáció2020 Közhasznú Egyesület

Bartha Ákos (2014): Tojástánc a populizmusok körül. A magyar népi mozgalom fogalmi keretei és regionális dimenziói. *Múltunk*, 2014/4. p. 58-104.

Beeby, James M. (2012): *Populism in the South Revised. New Interpretations and New Departures*. The University Press of Mississippi.

Bertók Rózsa-Bécsi Zsófia (szerk.) (2014): *Kirekesztés, idegenség, másság*. Pécs, ETHOSZ-Virágmandula Kft.

Canovan, Margaret (1981): *Populism*. New York, Harcourt Brace-Jovanovich

Enyedi Zsolt-Körösényi András (2004): *Pártok és pártrendszer*. Budapest, Osiris Kiadó

Eatwell, Roger- Mudde, Cas (edit.) (2004): *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*. London and New York, Routledge.

Fromm, Erich (1993): *Menekülés a szabadság elől*. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Hermész Könyvek, sorozatszerk.: E. Bártfai László)

Huntington, Samuel (2003): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York, Simon & Schuster, First published in 1996, 550 p.

Kaltwasser, Cristóbal Rovira (2014): Latin American Populism: Some Conceptual and Normative Lessons. *Constellations Volume*. Vol. 21. No.4. p. 494-504.

Lánczi András (szerk.) (2011): *Nemzet és radikalizmus*. Budapest, Századvég Kiadó

Laclau, Ernesto (2011): *A populista ész*. Budapest, Noran Libro

- D'Eramo, Marco (2013): Populism and the New Oligarchy. *New Left Review*, July-Aug. 2013. 5-28.
- Imhof, Arthur E. (1972): *Elveszített világok. Hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat- és miért boldogulunk mi ezzel oly nehezen...* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Malik, Maleiha (2010): *Anti-Muslim Prejudice. Past and Present*. New York, Routledge
- Papp István (2012): *A magyar népi mozgalom története 1920-1990*. Budapest, Jaffa Kiadó
- Savage, Ritchie (2014): A Comparison of 'New Institutionalized' Populism in Vezeuela and USA. *Constellations Volume*. December 19. Vol. 21. No.4. p. 518-534.
- Savage, Ritchie (2012): From McCarthysm to the Tea Party: Interpreting Anti-Leftist Forms of U.S.Populism in Comparative Perspective. *New Political Science: A Journal of Politics and Culture*, December. Vol. 34. No. 4. p. 1-34.
- Sellers, Charles-May, Henry-McMillen, Neil R. (1999): *Az Egyesült Államok története*. Budapest, Maecenas Könyvek-Talentum Kft.
- Simon Róbert (2009): *Iszlám kulturális lexikon*. Budapest, Corvina Kiadó
- Szabó Miklós (2003): *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története*. Budapest, Új Mandátum
- Tarrósy István-Glied Viktor-Keserű Dávid (szerk.) (2011): *Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között*. Pécs, Publikon Kiadó
- Tönnies, Ferdinand (1983): *Közösség és társadalom*. Budapest, Gondolat Kiadó

Honlapok

- Ahren, Raphael (2014): In pro-Palestine Sweden, far-right Jewish lawmaker embraces Israel. *The Times of Israel*, October 20.
<http://www.timesofisrael.com/swedish-proudly-nationalist-jewish/> (2015. 12. 10.)
- Nagy Attila Tibor (2015): A hollandiai választások. Méltányosság Politikaelemző Központ elemzése.
http://www.meltanyosság.hu/files/meltany/imce/doc/A_hollandiai_v_laszt_sok_Nagy_Attila_Tibor.pdf (2015. 12. 10.)
- Paár Ádám: A dzsungel mélyén, avagy a populizmus rejtelsei.
<http://meltanyosság.hu/content/files/A%20dzsungel%20m%C3%A9ly%C3%A9n,%20avagy%20a%20populizmus%20rejtelsei.pdf> (2015. 12. 17.)
- Paár Ádám (2015): Tulipán és Turul. A szélsőjobboldal ellenségképe Hollandiában és Magyarországon. Méltányosság Politikaelemző Központ elemzése.
<http://www.meltanyosság.hu/files/meltany/imce/doc/pd-tulipan-100202.pdf> (2015. 12. 08.)
- Rembrandt, Eric: Geert Wilders: A Dutch Patriot. *American Renaissance*, October 2015.
<http://www.amren.com/features/2015/10/geert-wilders-a-dutch-patriot/> (2015. 12. 18.)

© DKE 2015

<http://www.southeast-europe.org>
 Email: [dke\[at\]southeast-europe.org](mailto:dke[at]southeast-europe.org)

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a [dke\[at\]southeast-europe.org](mailto:dke[at]southeast-europe.org) címre. *A cikket a következőképpen idézze:*

Paár Ádám: Populizmus és iszlámellenesség. A muszlimellenes populista pártok és mozgalmak Európában. *International Relations Quarterly*, Vol. 6. No.3. (2015 őszi) 11 p. Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*